

*О. Клименко,
магістрант,
О. Кузьменко,
канд. філол. наук, старший викладач,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

МОДЕЛЬ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЖУРНАЛІСТА У ЛІНГВІСТИЦІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. ХХІ століття характеризується експансіонізмом антропоцентричного підходу в лінгвістиці та міждисциплінарних студіях (психології, філософії, лінгводидактиці). Одним із виявів особистісного аспекту вивчення мови є фокусування значної уваги на розгляді мовної особистості та її поведінки в комунікативному просторі.

На важливості дослідження проблеми мовної особистості «як фокусу схрещення і злиття різних соціально мовних категорій» наголошував ще В.В. Виноградов [1, с. 203]. У розрізі лінгводидактики мовна особистість визначається як людина, готова до здійснення мовних вчинків, створення і сприйняття мовних творів [2, с. 12]. У низці робіт Ю.М. Караулова мовна особистість актуалізується кризь призму здібностей і характеристик людини, які обумовлюють породження і сприйняття нею текстів (мовних творів), що розрізняються: а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною; в) певною цільовою спрямованістю» [4, с. 132].

Мовна особистість проявляється в індивідуально-авторській картині світу, поєднуючи такі складові, як мовну компетенцію, творче самовираження, суспільно-соціальний прояв людини, її виховання, культуру, світоглядну поведінку тощо. Мовний портрет особистості, таким чином, може розглядатися як феномен, що відображає динаміку змін в мові, сфері комунікації, культурі, засобах світосприйняття та інтерпретації дійсності.

Науковий інтерес до журналіста як мовної особистості обумовлений низкою факторів, серед яких слід назвати відносну свободу у виборі журналістом фразеологічних і мовних інновацій, креативність у побудові медіатекстів, можливості здійснення впливу на широку аудиторію тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблеми мовної особистості присвячено праці вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (Ф. Бацевича, Г. Богіна, С. Воркачова, С. Єрмоєнка, А. Загнітка, О. Заостровського, М. Іваницької, Ю. Караулова, В. Нерознак та ін.). Серед розвідок, що стосуються мовної особистості журналіста, увагу привертають дослідження змістовних і стильових параметрів мовного портрету журналіста (В. Білошицька) [1]; особливостей становлення сучасного ідіостилю автора (О. Черниш) [5]; специфіки мовної особистості журналіста з позицій лінгвоперсонології (І. Данильченко). Однак проблема конструювання моделі мовної особистості журналіста ще не отримала вичерпного комплексного аналізу в лінгвістиці, що і становитиме **актуальність** нашої розвідки.

Мета дослідження полягає в розкритті специфіки моделі мовної особистості журналіста.

Викладення основного матеріалу дослідження. Широта підходів до визначення поняття «мовна особистість» (далі – МО), різноманітні принципи дослідження (національний, когнітивний, комунікативний, прагматичний, лінгвокультурологічний), а також способи типологізації свідчать про пильну увагу дослідників до проблем всебічного опису та аналізу специфіки мови конкретної особистості з урахуванням її когнітивних і прагматичних інтенцій, що є одним з найдинамічніших напрямів сучасного мовознавства.

Під мовною особистістю традиційно розуміють дві іпостасі індивіда: 1) носія мови з точки зору продукованих ним текстів та застосування в цих текстах мовних засобів об'єктивізації навколишньої дійсності, що сприяють досягненню поставлених мовцем цілей; 2) комплексний спосіб опису мовної здатності людини, отримання знання про особистість на основі породженого нею письмового тексту. Мовна особистість в широкому розумінні є видом повноцінного представлення особистості, що інкорпорує психічний, соціальний, етичний та інші компоненти, заломлені через її мову і дискурс. Мовна особистість розглядається крізь призму здатності людини утворювати й сприймати тексти, які відрізняються рівнем структурно-мовної складності; точності і глибини відображення реальності; чіткості цілей [4, с. 74].

Термін МО постійно коригується, залишаючи простір для пошуків і дискусій. Залежно від того, які прояви МО стають об'єктом дослідження, використовуються терміни мовна особистість, комунікативна особистість, дискурсивна особистість. У нашому дослідженні будемо послуговуватися поняттям мовної особистості, що є родовим стосовно інших виявів особистості, визначаючи унікальну здатність людини до спілкування. Звідси, мовна особистість – це конкретний носій мови зі своїми ментальними, психічними і соціальними якостями, які відображаються в створених ним текстах[3].

В епоху світової пандемії, коли інформація, що отримується, надходить виключно із ЗМІ, журналіст стає основним ретранслятором подій локального та глобального масштабу. Журналіст є індивідом, що має власний стиль викладу подій, вільно виражає власне ставлення, в той же час послуговуючись обмеженнями у професійній діяльності й етичними зобов'язаннями, володіє достатнім рівнем загальної та мовної культури, впливаючи на масову аудиторію. З огляду на це, мовна особистість журналіста (далі – МО журналіста) визначає ефективність медійної комунікації. Для журналістики ідеальною є мовна особистість демократичного типу з високою спеціальною, загальнокультурною підготовкою та етичною відповідальністю за сказане.

Оскільки поняття мовної особистості інтегрує особистісні і мовні процеси, охоплюючи основні етапи мисленнєвої діяльності, від комунікативного наміру до кінцевого продукту – медіатексту, доцільно розглянути процес формування мовної особистості журналіста крізь призму структурної моделі. У нашій роботі ми спираємося на модель мовної особистості Ю.М. Караулова, що складається з трьох рівнів: вербально-семантичного (вербально-семіотичного), або лексику, лінгвокогнітивного, або тезауруса, і мотиваційного, або прагматикону [4].

Першим рівнем у моделі мовної особистості журналіста є вербально-

семіотичний рівень, що виражає загальну здатність індивіда говорити мовою та закладає підвалини формування мовної особистості. До вербально-семіотичного рівня належать одиниці, які традиційно використовуються при описі лексичного і граматичного складу мови (слово, морфема, словоформа, дериват, синонім, словосполучення, синтаксеми, узгодження і т.д.).

Другий рівень – лінгвокогнітивний – характеризується актуалізацією та ідентифікацією відповідних знань і уявлень мовної особистості, понять і концептів, які формують індивідуальну когнітивну сферу та картину світу індивіда. В якості одиниць когнітивного рівня, які організують картину світу носія мови, виступають денотат, сигніфікат, екстенціонал й інтенціонал, поняття, фрейм, фразеологізм, метафора, наочний образ.

Когнітивний рівень МО журналіста складають концепт і концептосфера (погляди, громадська позиція, етичні установки, моральні норми, тощо). На цьому рівні відбувається індивідуальний добір мовних засобів, тематичне обрамлення текстів, проводиться аналітика на базі власних думок (виконується формування власних позицій щодо досліджуваних проблем), й разом з тим висловлювання набуває ознак логічності, аргументованості, зрозумілості. Важливим компонентом на вказаному рівні стає мовна свідомість журналіста, що дозволяє сформувати ціннісні орієнтири на базі мовного досвіду [5].

Таким чином, МО журналіста визначається не тільки (і не стільки) специфікою його роботи, а тими концептами, що формують індивідуально-особистісні психологічні характеристики журналіста.

Кожен концепт, який представлено у мовленні журналіста, має семантично і тематично близькі слова, що утворюють концептосфери, відображені в глибинних шарах когнітивної свідомості.

Когнітивний рівень журналіста співвідноситься з чотирма підрівнями: 1) екстралінгвальний – загальнопрофесійна та загальнокультурна проінформованість журналіста та його ерудиція; 2) метамовний – спеціалізована система метадискурсивних і метатекстових умінь, знань та навичок; 3) літературознавчий – комплекс філологічних умінь, знань і навичок сфери словесної творчості; 4) інтерпретаційний – результат реалізації процесів «сприйняття – розуміння – аналіз – інтерпретація» на основі текстів різноманітних типів [3, с. 21]. Зауважимо, що в результаті взаємодії прагматичного і когнітивного рівнів формується система цінностей мовної особистості журналіста, картина світу індивіда переплітається із його життєвими цілями, установками і мотивами поведінки, які відображаються у продукованих ним медіатекстах [3].

На третьому – прагматичному рівні – розкриваються мотиви та цілі, які окреслюють мовний розвиток МО журналіста. До складу одиниць прагматичного рівня, що через інтенції і цілі носія відображає його активну позицію в світі і, відповідно, динаміку його картини світу, включаються пресупозиція, елементи рефлексії, оцінка, «ключові слова», прецедентні тексти, способи аргументації, «сценарії», плани і програми мовної поведінки.

Відповідно, окреслена вище модель ілюструє, що журналіст є соціальною

особистістю з яскравою індивідуальністю. Йому властиве творче, естетичне використання мовних одиниць, їх синтагматики і архітекtonіки, що відображають особливе, індивідуально-авторське сприйняття світу. Прагматичний рівень включає складники базових потреб, соціокультурних параметрів, особливості використання лексичних і стилістичних засобів (засобів об'єктивізації МО журналіста).

Загалом, запропонована рівнева модель є узагальненим типом особистості без урахування індивідуальних та специфічних особливостей, якими володіє кожна людина (носій мови). Однак конкретних мовних особистостей, що відрізняються між собою варіаційною значимістю кожного рівня, може бути багато. Це засвідчує, що мовна особистість журналіста є багат шаровою та багатокомпонентною структурою, що поєднує індивідуальні і загальні риси. На реалізацію мовної особистості журналіста в медійному дискурсі впливають структурно-мовна складність останнього, важливість глибинної і точної передачі дійсності, соціально-цільова спрямованість текстів тощо.

Висновки. Мовна особистість журналіста втілює сукупність параметрів і здібностей професійного працівника у сфері масмедіа, що оперативно реагує на актуальні інформаційні запити, перебуває у форматі суб'єкт-суб'єктної комунікації в рамках певної інформаційної структури медійного дискурсу, орієнтується на масову аудиторію, володіє необхідним інформаційним тезаурусом, достатнім рівнем загальної та мовної культури, але водночас вільний у вираженні оцінок. Комплексна модель мовної особистості журналіста є трьохрівневою та поєднує індивідуальні й загальні характеристики.

Перспективу розвідки вбачаємо в дослідженні елементів прагматичного рівня, на зразок засобів вербальної об'єктивізації мовної особистості журналіста.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білошицька В. О. Мовна особистість у мас-медійному дискурсі: вербально-семантичний рівень / В. О. Білошицька // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – 2016. – Вип. 32. – С. 64-78.
2. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи / В.В. Виноградов. – М., 1963. – 255 с.
3. Данильченко І. В. Мовна особистість американського журналіста: критерії диференціації / І. В. Данильченко // Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Філологія ХХІ століття : теорія, практика, перспективи». – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 31-33.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
5. Черниш О. Структура мовної особистості як основа дослідження проявів індивідуально-авторського стилю журналіста / О. Черниш // Наукові записки [Вінницького ДПУ ім. М. Коцюбинського]. Серія: Філологія (мовознавство). – 2013. – Вип. 18. – С. 385-389.